

Filozofia ekonomii: mariaż z miłości czy z rozsądku?

Wojciech W. Gasparski

Akademia Leona Koźmińskiego

Metaekonomia: Zagadnienia z filozofii ekonomii, redakcja: Marcin Gorazda, Łukasz Hardt, Tomasz Kwarciniński, Copernicus Center Press, Kraków 2016, 461 stron

Z uznaniem i zadowoleniem należy odnotować ukazanie się pracy zbiorowej *Metaekonomia: Zagadnienia z filozofii ekonomii*, zredagowanej przez trio: Marcina Gorazdę, Łukasza Hardta i Tomasza Kwarcinińskiego, a wydanej przez Copernicus Center Press z Krakowa w roku 2016. Ta licząca 461 stron książka złożona jest z czterech części podzielonych na rozdziały, a poprzedzonych dwiema przedmowami. Książkę zamyka informacja o autorach rozdziałów. Brak jest natomiast indeksów rzeczowego i osobowego, które byłyby pomocne w znalezieniu powtarzających się haseł. Korzystne byłoby także scalenie bibliografii; w wydany tomie cytowana literatura odnotowana jest na końcu każdego z rozdziałów. Dość jednak uwag krytycznych. Pochwalić bowiem trzeba zamysł i wykonanie pracy tak potrzebnej zarówno badaczom z dziedziny ekonomii, jak i filozofom o zainteresowaniach naukoznawczych.

Autorem **Przedmowy** pierwszej jest fiński filozof nauki Uskali Mäki, gościnnie zaproszony przez redaktorów książki, który pisze, że „Polska ma długą tradycję zarówno w zakresie ekonomii, jak i filozofii, w tym filozofii nauki, reprezentowaną przez wybitnych uczonych, jak Oskar Lange i Leszek Nowak – obaj zajmowali się kwestiami filozoficznymi i metodologicznymi w ekonomii [...] „Jest rzeczą naturalną, że nowe generacje polskich uczonych dołączają obecnie do rosnącego międzynarodowego nurtu badań w zakresie filozofii ekonomii wnosząc do niej swój wkład” (s. 10).

Druga przedmowa, a dokładniej słowo od redaktorów tomu, o takim samym tytule jak tytuł książki, jest autorstwa Marcina Gorazdy, Łukasza Hardta i Tomasza Kwarcińskińskiego. Czytamy w tym odredakcyjnym słowie wstępnym, że: „Pomysł napisania tej książki związany jest ze wzrostem zainteresowania filozofią ekonomii w naszym kraju, którego wyrazem stało się powołanie do życia w 2014 r. Polskiej Sieci Filozofii Ekonomii. Jednym z celów publikacji jest próba zintegrowania środowiska badaczy zainteresowanych tą problematyką, prezentacja zagadnień, nad którymi pracują i zachęcenie innych naukowców, zarówno ekonomistów jak i filozofów do włączenia się we wspólną dyskusję” (s. 12). W dalszej części redaktorzy scharakteryzowali kolejne części książki oraz sformułowali dwie uwagi: (1) Przypisanie artykułów do poszczególnych części jest arbitralne, bowiem „struktura książki nie wyznacza [...] ostrych granic między poszczególnymi obszarami badawczymi, które wchodzi w zakres filozofii ekonomii”. (2) Książka nie wyczerpuje „zagadnień podejmowanych przez filozofów ekonomii, brakuje np. dyskusji nad ekonometrią jako metodą badań ekonomicznych, zagadnieniem randomizacji [...], kwestią prowadzenia polityki gospodarczej opartej na dowodach [...], potrzebą wprowadzenia etyki zawodowej ekonomistów” (s. 17). Oto co prezentują autorzy w poszczególnych rozdziałach.

Część pierwsza **Wprowadzenie** zawiera trzy rozdziały, w których zaprezentowano historię mariażu filozofii i ekonomii oraz argumenty za i przeciw związkom tej pary dyscyplin.

1.1. Wojciech Giza (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie), **Historia związków ekonomii z filozofią**. Jest to znakomicie przedstawiona historia związków ekonomii z filozofią, a właściwie wyłaniania się ekonomii z filozofii i dalszych losów tej pary dyscyplin.

Poszukiwanie nowego paradygmatu ekonomii jest faktem. W jego ramach swój akces zgłaszają różne szkoły myślenia oferując alternatywne podejścia badawcze. To co jeszcze do

niedawna stanowiło przejaw heterodoksji, współcześnie rozważane jest jako alternatywna droga rozwoju (s. 38).

1.2. Łukasz Hardt (Wydział Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warszawskiego), **Dlaczego filozofia ekonomii?** Treść rozdziału, którego tytuł został zakończony znakiem zapytania, wskazuje, że jest to pytanie retoryczne. Świadczy o tym jedno z końcowych zdań tego rozdziału:

Nic chyba lepiej nie nadaje sensu [...] rozwodowi filozofii i ekonomii niż sparafrazowanie znanego zdania K. Jaspersa i powiedzenie: filozofia i ekonomia musiały się rozejść, by upewnić się tym mocniej o swym powiązaniu (s. 50).

1.3. Paweł Kawalec (Katolicki Uniwersytet Lubelski), **Wpływ filozofii ekonomii na filozofię nauki**. Rozdział ten napisał kompetentnie przewodniczący Komitetu Naukoznawstwa PAN. Zrozumiałe jest przeto wskazywanie przezeń związków filozofii, nauki, ekonomii i ich rozmaitych kombinacji. Może warto przypomnieć, że Tadeusz Kotarbiński nazywał te dociekania epistemologią pragmatyczną³.

Wbrew obiegowej opinii, zależność między filozofią ekonomii a filozofią nauki nie jest jednostronna. [...] Z uwagi na rolę jaką nauka odgrywa w rozwoju gospodarczym, coraz większego znaczenia dla filozofii nauki nabierają analizy przeprowadzone w obrębie nowej subdyscypliny teorii nauki jaką jest ekonomia nauki (s. 61).

Część druga, **Ekonomia jako nauka**, jest złożona z czterech rozdziałów, z których dowiadujemy się tego, co stanowi istotę teorii ekonomicznych, jak również co stanowi osobliwość działalności gospodarczej.

³ Kotarbiński, T., 2003, *Niektóre zagadnienia epistemologii pragmatycznej*, w: *Prakseologia Cz. II, Dzieła wszystkie*, Wrocław, Ossolineum, s. 572–577.

2.1. Bartosz Scheuer (Centrum Doskonałości dla Zrównoważonego Rozwoju we Wrocławiu), **Konstruktywizm w ekonomii** jest obszernym rozdziałem traktującym o ekonomii jako nauce praktycznej jednak bez posługiwania się tą nazwą. Autor podsumowuje interesujące rozważania następująco (zwróćmy przy tym uwagę na jawne i ukryte pojęcie „wyjaśniania” występujące w tej wypowiedzi):

Ostatecznie, zatem, gdy konstruktywista, tak jak Friedman i Becker⁴, konstruuje hipotezę, to oczekuje, że okaże się ona skuteczna względem celu, w jakim została sformułowana. Wyjaśniając zatem, jawiące się w doświadczeniu działania firm lub gospodarstw domowych, bez względu na to w jakiej dziedzinie działania te mają miejsce, będzie oczekiwał, iż ekonomia dysponuje hipotezami, które dostarczają narzędzi umożliwiających przewidywanie tych działań. Gdy w zadowalającym dla niego stopniu tak się dzieje, uznaje te hipotezy za prawomocne. W żadnej jednak mierze nie traktuje tego jako wskazania, iż mówią one cokolwiek (*ergo* nie wyjaśniają – *W. W. G.*) o faktycznym sposobie działania podmiotów gospodarczych, gdyż wiedza o tym jest z założenia traktowana przezeń jako niedostępna (s. 100–101).

2.2. Joanna Dzionek-Kozłowska (Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny Uniwersytetu Łódzkiego), **Homo oeconomicus w XXI wieku: Imperializm ekonomii a ekonomia behawioralna**. W rozdziale tym zaprezentowane są kontrowersje związane z pojęciem „człowieka gospodarczego”. Autorka zastanawia się nad możliwością zmodyfikowania tego pojęcia.

[...] kluczowa lekcja wynikająca z rozwoju ekonomii behawioralnej, zarówno „starej”, jak i „nowej”, nie polega na ostatecznym rozprawieniu się z koncepcją *homo oeconomicus*, czy na sformułowaniu rozwiązania problemu dualizmu natury ludzkiej (racjonalność/irracjonalność ludzkich działań, Ekoni kontra Ludzie). Najistotniejsze wydaje się ponowne zwrócenie uwagi na ograniczenia ludzkiej racjonalności wynikające z niepewności i ograniczonej (rozproszonej) wiedzy (s. 125).

⁴ Pożyteczne byłoby uwzględnienie analizy przeprowadzonej przez hiszpańskiego autora: Aranzadi, J, 2006, *Liberalism against Liberalism: Theoretical analysis of the Works of Ludwig von Mises and Gary Becker*, Routledge, London–New York – przyp. *W. W. G.*).

2.3. Andrzej Malawski (Wydział Finansów Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie), **Matematyzacja ekonomii: matematyczność czy matematyzowalność rzeczywistości gospodarczej**. Poszukując odpowiedzi na zawarte w tytule rozdziału pytanie, autor prezentuje istotę matematyzacji w nauce. Nawiązuje do wprowadzonego przez Józefa Życińskiego rozróżnienia istoty formalizmu matematycznego: (1) empiryzm – matematyka oferuje konstrukty myślowe przedstawione w zapisach i zrealizowanych przedmiotach; (2) platonizm – matematyka jest pierwotna w stosunku do tego, co jest przedmiotem poznania. Autor analizuje jakie elementy życia gospodarczego poddawane są/ mogą być jednej lub drugiej interpretacji.

Multiparadygmaticzny charakter współczesnej ekonomii, gdzie obok jej nurtu głównego intensywnie rozwijane są kierunki heterologiczne, by wspomnieć ekonomię instytucjonalną, ewolucyjną czy eksperymentalną, a także [...] stały wzrost jej matematyzacji obejmujący również ujęcia alternatywne, wskazuje na dynamiczny, zmienny w czasie status [...] hipotezy o możliwości przejścia od matematyczności przyrody do matematyczności życia gospodarczego, czyniąc ją [...] wciąż otwartą (s. 155).

2.4. Krzysztof Nowak-Posadzy (Instytut Filozofii Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu), **Refleksyjność w ekonomii** jest rozdziałem poświęconym jednemu – jak pisze autor – z „horrorów metodologicznych” dotyczących problemu reprezentowania w nauce, a mianowicie samoodniesieniu (*self-reference*). Odnotujemy, że w związku z działalnością gospodarczą refleksyjność występuje także w innym znaczeniu⁵.

⁵ Pojęcie refleksyjności (*reflexivity*) występuje w nieco innym rozumieniu w artykule George’a Sorosa *The Capitalist Threat*, „The Atlantic Monthly”, luty 1997; por. także zapis debaty George Soros et al., 2002, *Against Market Fundamentalism: „The Capitalist Treat” Reconsidered*, w: Zsolnai, L., Gasparski W. W., eds, *Ethics and the Future of Capitalism*, Transaction Publishers, New Brunswick (USA)–London (UK), s. 23–42.

Podczas gdy dla jednych refleksyjność jest oczywistą barierą badań naukowych związaną z istnieniem [...] relacji zwrotności, dla innych jawi się raczej jako szansa na zwiększenie samoświadomości metodologicznej (s. 159).

Część trzecia **Metodologia ekonomii** złożona jest z sześciu rozdziałów, które stanowią próbę odpowiedzi na pytanie o to, w jaki sposób ekonomia formułuje wyjaśnienia. Mowa w rozdziałach tych jest o modelowaniu i pojęciu racjonalności w odniesieniu do aktywności gospodarczej. Zauważmy, że jest część ta jest częścią o największej liczbie rozdziałów, co dowodnie świadczy o synonimiczności metodologii i filozofii ekonomii, na co zwracał uwagę brytyjski filozof ekonomii Mark Blaug, stąd większa liczebność esejów podejmujących problematykę związaną z istotą (filozofią) ekonomii jako dyscypliny naukowej w jej ujęciu teoretycznym (opisowym) i aplikacyjnym (nauki praktycznej, bądź – jak pisał Herbert A. Simon – nauki o artefaktach⁶).

3.1. Marcin Gorazda (Centrum Kopernika Badań Interdyscyplinarnych w Krakowie), **Wyjaśnianie naukowe w ekonomii**. W rozdziale tym zaprezentowano sposoby wyjaśniania w nauce i na tym tle przedstawiono krytycznie wyjaśnianie charakterystyczne dla ekonomii.

Kiedy ekonomiści podejmują się wyjaśniania określonego aspektu badanej rzeczywistości rynkowej, najczęściej nie zastanawiają się nad samym procesem jej wyjaśniania, stosując intuicyjnie wzorce przyswojone w procesie edukacji. Problem [...]

⁶ Por. H. A. Simon, 1992, *Methodological Foundations of Economics*, w: Auspitz, J.L., Gasparski, W.W., Mlicki, M., Szaniawski, K. (eds), *Praxiologies and the Philosophy of Economics*, New Brunswick (USA)–London (UK): Transaction Publishers, s. 25–42. W artykule tym noblista pisze: „Economics is a ‘science of the artificial’ for it deals with systems that seek to adapt to their environments in order to reach goals, including survival goals. They may be subject to natural selection”. Aspekt ten nie został omówiony w recenzowanej książce, a szkoda, pomimo tego, że polski przekład cytowanego artykułu dostępny był znacznie wcześniej: Simon, H.A., 1989, *Metodologiczne podstawy ekonomii*, „Prakseologia”, 4(105), s. 129–152.

pojawia się, gdy wyjaśnienie jest już zaproponowane i zastanawiamy się nad jego jakością. [...] Odpowiedź na [...] pytania wymaga uprzednich kryteriów dobrego wyjaśniania naukowego w ekonomii. [...] Każdy ze [...] sposobów odpowiedzi na pytanie o kryteria dobrego wyjaśnienia ma swoich przedstawicieli w ekonomii i żaden z nich nie jest paradygmatem dominującym (s. 220–221).

3.2. Łukasz Hardt (Wydział Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warszawskiego), **Modele w ekonomii**. Jest to niezwykle kompetentnie napisany rozdział uwzględniający różnice podejść charakterystycznych dla konstruktywistów i realistów. Co ważne, autor zwraca uwagę na to, że konstruowanie modeli jest *sui generis* sztuką związaną m.in. z rodzajem tworzywa z jakiego model jest tworzony.

Skoro ekonomiści postrzegają świat poprzez modele, to naturalnym obszarem badawczym dla filozofa ekonomii jest ich analiza, a więc stawianie kwestii ontologicznej [...], epistemologicznej [...], a także [...] dotyczącej relacji w triadzie model-teoria-rzeczywistość, czy też takich zagadnień jak prawdziwość modeli i jej znaczenie (s. 246).

3.3. Robert Mróz (Wydział Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warszawskiego), **Wnioskowania przyczynowe w ekonomii**. W rozdziale tym omówiono znaczenie przyczynowości w odniesieniu do nauki o ludzkim działaniu, co prakseolog odnotowuje z zadowoleniem. Scharakteryzowano przyczynowość probabilistyczną, modelowanie wektorowej autoregresji VAR (*vector autoregression*) z przyczynowością w sensie Grangera oraz modele w sensie Pearl'a.

Obok modeli przyczynowych [...], które wydają się najbardziej reprezentatywne, istnieją inne, warte przynajmniej wzmianki. Chodzi przede wszystkim o ekonomię eksperymentalną, która nie tyle odzwierciedla założenia eksperymentalne [...], co po prostu przeprowadza te eksperymenty. [...] Naświetlenie filozoficznej perspektywy na praktykę ekonomistów w tym zakresie pozwala na podkreślenie komparatystycznych przewag tych modeli z punktu widzenia innego niż ekonomiczny, a dzięki temu – na potencjalnie owocną interdyscyplinarną dyskusję (s. 272).

3.4. Wojciech Załuski (Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego), **Racjonalność i teoria gier**. Jest to skondensowany opis teorii gier i zdefiniowanej w jej obrębie racjonalności.

Teoria gier w swojej funkcji normatywnej dokonuje eksplikacji kryteriów racjonalności dla sytuacji strategicznych. Z tej funkcji wywiązuje się wzorowo. Nie dostarcza wprawdzie [...] wyczerpującej eksplikacji pojęcia racjonalności praktycznej, ponieważ nie pozwala dokonywać oceny samych pragnień [...], celem teorii gier jest bowiem wyłącznie ścisła analiza pewnego wycinka racjonalności praktycznej, jaką jest racjonalność instrumentalna dla sytuacji strategicznych (s. 301).

3.5. Witold Kwaśnicki (Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego), **Symulacja – alternatywne narzędzie analizy ekonomicznej**. W tym rozdziale przedstawiono w obszernym zarysie plusy i minusy symulacji, w szczególności symulacji komputerowej, do badania elementów działalności gospodarczej.

Symulacja jest bardzo skutecznym narzędziem badania rzeczywistości. Warto jednak być świadomym jej ograniczeń i traktować symulację jako narzędzie służebne w stosunku do celu nadrzędnego jakim jest chęć zrozumienia otaczającej nas rzeczywistości i budowy ogólnych teorii (s. 332).

3.6. Krystian Mucha (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie), **Kontrowersje związane ze stosowaniem klauzuli *ceteris paribus* w ekonomii**. Ten rozdział poświęcony jest omówieniu warunków prawomocności twierdzeń ogólnych jakie miałyby rangę praw ekonomii. Autor zwraca uwagę na to, że twierdzenia te dalekie są od ścisłości właściwej prawom z nauk przyrodniczych, przede wszystkim z fizyki, do której – dodajmy – dąży wielu teoretyków ekonomii. Jednym z istotnych warunków jest spełnianie klauzuli domagającej się niezmienności wszystkich czynników z wyjątkiem czynnika poddawanego badaniu, tj. *ceteris paribus*. Czytelnik zainteresowany debatą na temat stosowności i stosowalności tej klau-

zuli w ekonomii znajdzie odpowiedź na związane z tym zagadnieniem pytania.

[...] dyskusje poświęcone różnym aspektom czy interpretacjom klauzuli *ceteris paribus* bardzo mocno osadzone są w innych sporach z zakresu filozofii nauki, takich jak spór o naturę oraz rozumienie praw nauki. Jeśli wierzyć Lakatosowi [...], falsyfikacja wymaga podjęcia szeregu decyzji metodologicznych i ma charakter raczej pragmatyczny niż logiczny. Na klauzulę *ceteris paribus* można zapewne spojrzeć bardziej przychylnym okiem jako na wyrażenie tej właśnie cechy poznania naukowego (s. 356).

Na czwartą część **Ekonomia i etyka** składają się cztery rozdziały traktujące o powinnościach i stosowności ich uwzględniania w działalności ekonomicznej. Słowem chodzi o to czy moralne sentymenty i bogactwo mają szanse na udany mariaż.

4.1. Tomasz Kwarciński (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie), **Zagadnienia etyczne w ekonomii**. Rozdział ten jest niejako rozdziałem programowym czwartej części tomu. W związku z tym cel zarysowany w nim uznać wypada za wskazanie czemu część ta ma służyć. Czytamy więc:

Celem [...] jest próba pokazania źródeł przekonania o koniecznej separacji ekonomii i etyki oraz zaprezentowanie przykładów stanowiących ilustrację tezy przeciwnej, zgodnie z którą separacja taka jest niemożliwa do przeprowadzenia i to zarówno w obszarze praktyki gospodarczej, jak i teorii ekonomii. Postaramy się wykazać, że ekonomistom potrzebna jest znajomość problematyki etycznej i powinni być zainteresowani poszerzeniem wiedzy na ten temat (s. 361).

4.2. Ryszard Kowalski (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie) i Tomasz Kwarciński, (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie) **Racjonalność, użyteczność, dobrobyt**. W rozdziale rozpatrywane są kwestie dotyczące tego co ważne społecznie, w powiązaniu związku z tym co istotne z indywidualnych punktów widzenia, w dążeniu do zapewnienia dobrobytu jako rezultatu działalności gospodarczej.

Trudno poszukiwać uzasadnień dla działań zmierzających do powiększania dobrobytu społecznego w zupełnym oderwaniu od tego co stanowi o dobrobycie indywidualnym definiowanym poprzez subiektywne z natury rzeczy oceny jednostek w odniesieniu do różnych koszyków dóbr, czy też bardziej ogólnie – stanów świata (s. 402).

4.3. Ryszard Kowalski (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie), **Ekonomia dobrobytu i sprawiedliwość dystrybutywna**. Rozdział stanowi – jak pisze autor „raport z pola walki o wykluczenie kwestii normatywnych z domeny zainteresowania ekonomii” (s. 408). I dodaje, że jest to walka przegrana. Rzecz jest o sprawiedliwości rozdzielczej związanej z podziałem rzadkich dóbr będących przedmiotem pragnień konkurujących jednostek i/albo grup społecznych.

Historia nowej ekonomii dobrobytu to przejście od początkowego entuzjazmu spowodowanego wyeliminowaniem sądów wartościujących z ekonomii (owa eliminacja była zresztą pozorna), poprzez stopniowe wzbogacanie analizy o kryteria o takowej proveniencji, aż do uznania konieczności takiego wartościowania [...]. Znaczenie wartościowania w ekonomii nie wynika jednakże jedynie z potrzeby osiągnięcia kompletnego uporządkowania społecznego stanów społecznych. [...]. Inaczej rzecz ujmując: nie sposób ominąć znaczenia sądów normatywnych dla rozważań ekonomicznych skoro kolidują one z istotną wartością jaką dla ekonomistów stanowi efektywność (s. 429–430).

4.4. Agnieszka Wincewicz-Price (Uniwersytet w Newcastle upon Tyne, UK), **Homo oeconomicus moralis – ekonomiczne analizy zachowań moralnych**. Przedmiotem analizy przedstawionej w tym rozdziale są motywy działań gospodarczych. Autorka poddaje krytyce ujęcia tego zagadnienia, prezentowane przez teoretyków ekonomii, kwestionując redukcję motywów do dbałości podmiotów jedynie o własny interes.

O tym jak dalece niewystarczające dla pełnego zrozumienia i wyjaśnienia zachowań moralnych w ekonomii są narzędzia ekonomii neoklasycznej świadczy dający się zaobserwować w ostatnich latach rozkwit teorii ekonomii ewolucyjnej i behawioralnej, które bardzo wyraźnie pokazują ograniczoność

dogmatu o maksymalizacji użyteczności. [...] wiarygodne i konstruktywne ukazanie *homo moralis* w ekonomii wydaje się wymagać odejścia od wielu uproszczeń i nierealistycznych założeń dominujących w neoklasycznym obrazie *homo oeconomicus* (s. 454–455).

Po scharakteryzowaniu siedemnastu rozdziałów, składających się na cztery części książki, dobrze byłoby odpowiedzieć na pytanie zawarte w tytule: „czy mariaż filozofii i ekonomii jest zawierany z miłości czy z rozsądku?” Lektura elementów dzieła nie dostarcza jednoznacznych deklaracji opowiadania się przez autorów za którymś z motywów. Czytając, jak się powiada, między wierszami, wydaje się, że dominuje motyw rozsądku pobudzony prawdopodobnie nutą krytyki ekonomii, jaką wywołał kryzys finansowy końca pierwszej dekady bieżącego stulecia. Skutki tego kryzysu okazują się poważne i długotrwałe. To w związku z tym zaczęto zadawać liczne pytania dotyczące głównie metodologii i etyki ekonomii oraz dyscyplin związanych z ekonomią, przede wszystkim nauki o zarządzaniu. Przykładowo na odwrotnej stronie okładki książki znajdują się pytania: „Czym jest filozofia ekonomii? Dlaczego ekonomiści interesują się filozofią? Jaka jest natura modeli ekonomicznych? Czy teorie ekonomiczne są wolne od sądów wartościujących?” Pytania te sformułował profesor Uskali Mäki. Na te i wiele innych pytań starają się odpowiedzieć autorzy poszczególnych rozdziałów. Czynią to nie tylko *sine ira et studio*, ale także zdając sobie sprawę z ryzyka związanego z praktycznym stosowaniem tez głoszonych bez dostatecznej ich prawomocności. W odpowiedziach, jakich dostarczają rozdziały książki, przynajmniej niektórych, daje się zauważyć także zaangażowanie emocjonalne autorów. Świadczyć to może, iż ceniecie czy wręcz umiłowanie prawdy ma również swój udział w obserwowaniu ekonomii przez filozoficzne okulary⁷. Potwierdza-

⁷ Spotyka się rozróżnienie tzw. Chicagowskiego Smitha jako rzekomego zwolennika egoizmu i prawdziwego Smitha zwanego, od nazwy miejscowości jego urodzenia i dla podkreślenia autentyzmu, „Kirkcaldy Smithem” (Evensky, J., 2005, *Adam Smith Moral Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge).

ją to – jak się wydaje – redaktorzy tomu pisząc o nadziei, że także czytelnikom, a są nimi przecież ekonomiści-badacze, ekonomiści-praktycy i adepci ekonomii, „książka przyniesie [...] co najmniej tyle radości, ile autorom i redaktorom przyniosła praca nad tą publikacją” (s. 17–18). Dodajmy, że dostarczyć powinna także, jeśli nie przede wszystkim, wiedzy i – *sit venia verbo* – mądrości. Takie jest bowiem zadanie filozoficznego kontekstu metafizyki ekonomii nazwanej metaekonomią.

Znaczenie prawomocności zdań, tj. twierdzeń, praw itp., ekonomii jest trudne do przecenienia ze względu na ich wpływ na praktykę postępowania w życiu gospodarczym zglobalizowanego świata, a więc na życie ludzi zamieszkujących statek kosmiczny Ziemia. Pisali o tym już dość dawno autorzy, których warto przypomnieć i o których należałoby pamiętać, gdy uprawia się filozofię ekonomii. Przykładowo wymienię dwu takich autorów: niemiecki filozof Georg Simmel autor *Filozofii pieniądza* (Humaniora, Poznań 1997, pierwodruk z roku 1905); oraz amerykański filozof Kenneth E. Boulding⁸, którego artykuły zebrano w tomie opublikowanym pod tytułem *Ponad ekonomią* (red. J. Grosfeld, PIW, Warszawa 1985).

Niestety nie wszyscy aktorzy życia gospodarczego troszczą się o rzetelność słów i czynów, preferując ekonomię manipulacji i oszustwa. Zwracają na to uwagę i przestrzegają przed tym dwaj amerykańscy nobliści George A. Akerlof i Robert J. Shiller w książce *Phishing for Phools: The Economics of Manipulation and Deception*, Princeton University Press, 2015, polski przekład *Złowiąć frajera: Ekonomia manipulacji i oszustwa* (Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2017). Wcześniej pisał krytycznie o ekonomii Jona-

⁸ Dodajmy, że artykuł tego autora o metodologii ekonomii *Appropriate Methodologies for the Study of the Economy*, przedstawiony na warszawskiej konferencji *Praxiologies and the Philosophy of Economics*, która odbyła się w roku 1988, został opublikowany w tomie Auspitz, J.L., Gasparski, W.W., Mlicki, M., Szaniawski, K. (eds), *Praxiologies and the Philosophy of Economics*, New Brunswick (USA)–London (UK), Transaction Publishers. Na konferencji tej polscy prakseologowie gościli nie tylko noblistę Herberta A. Simona, ale także wielu zagranicznych badaczy zajmujących się filozofią ekonomii.

than Aldred, autor książki *The Skeptical Economist: Revealing the Ethics Inside Economics* (Earthscan, London–Sterling, VA, 2009). Natomiast na potrzebę wprowadzenia kodeksu etycznego ekonomisty zwracał uwagę George F. DeMartino, autor książki *The Economist's Oath: On the Need for and Content of Professional Economic Ethics* (Oxford Univ. Press, 2010). Dodajmy, że obszernie zestawienie problematyki etycznej związanej z ekonomią zawiera zasługujący na uwzględnienie encyklopedyczny tom: J. Peil, I. van Staveren, eds, *Handbook of Economics and Ethics* (Edward Elgars, 2010). Te i podobne prace z zakresu filozofii ekonomii, a także prace z filozofii zarządzania i etyki działalności gospodarczej (etyki biznesu), nieodnotowane w recenzowanej książce, proponuję uwzględnić w drugim wydaniu *Metaekonomii*, którego życzę autorom i redaktorom tego dzieła, a także wydawnictwu.